

CZU: 94(398)"18"

MORLACII/VLAHII DIN DALMAȚIA – ÎNTRE TRADIȚIE ȘI MODERNIZARE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Sorin ȘIPOȘ

Universitatea din Oradea (România)

În izvoarele medievale, populația *românească* de pe țărmul Dalmației și din Peninsula Istria este cunoscută în istoriografia românească sub numele de *istroromâni*, iar în documentele vremii apare și sub numele de *morlaci*. Arhivele din Franța conțin încă surse documentare inedite despre românii de la nordul Dunării și din Peninsula Balcanică. Rapoartele sunt redactate fie de ofițeri francezi, fie de persoane din elita națiunilor supuse de Napoleon. Din această categorie face parte și memoriul elaborat în 1806 de colonelul Antoine Zulatti, referitor la reforma și regulamentul morlacilor din Dalmația. Memoriul constituie o frescă a realităților societății morlace, aflată în stadiul pierderii identității lingvistice, dar foarte conservativă în ceea ce privește obiceiurile, tradițiile și sărbătorile.

Cuvinte-cheie: *morlaci, vlahi, colonelul Zulatti, Dalmația, tradiție, modernizare.*

DALMATIAN MORLACHS/VLACHS – BETWEEN TRADITION AND MODERNIZATION AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY

In medieval sources, the *Romanian* population on the coast of Dalmatia and in the Istria Peninsula is known as *Istro-Romanians* in Romanian historiography, but documents of the time also record it as *Morlachs*. The archives in France still contain unpublished documentary sources about the Romanians in the north of the Danube and in the Balkan Peninsula. The reports are written either by French officers, or by people in the elite of the nations subjected by Napoleon. This is the case of the memoir drafted in 1806 by Colonel Antoine Zulatti on the reform and regulation of Dalmatian Morlachs. His memoir constitutes an epic on the realities of the Morlach society at the stage of losing its linguistic identity, but very conservative in terms of its customs, traditions and holidays.

Keywords: *Morlachs, Vlachs, Colonel Zulatti, Dalmatia, tradition, modernization.*

Arhivele din Franța conțin încă surse documentare inedite despre românii de la nordul Dunării și din Peninsula Balcanică. Rapoartele sunt redactate fie de ofițeri francezi, fie de persoane din elita națiunilor supuse de Napoleon. Din această categorie face parte și memoriul elaborat în 1806 de colonelul Antoine Zulatti, intitulat: *Mémoire du Colonel des Dalmates Monsieur Zulatti sur la Réforme et Règlement des Morlaques dans la Province de Dalmatie (Memoriu al domnului Zulatti, colonel al Dalmaților, despre reforma și regulamentul morlacilor din provincia Dalmației)* [1]. Documentul are 39 de pagini, este redactat în limba franceză, într-o caligrafie frumoasă și fără prescurtări. Pe ultima pagină din memoriu, în partea dreaptă, avem precizate locul și data: Zara, 15 martie 1806, iar în partea stângă – numele autorului: Antoine Zulatti, colonel [2, p.39].

În izvoarele medievale, sub denumirea de *vlah* apare consemnată populația de origine romanică din Bulgaria, Serbia, Bosnia, Herțegovina, Croația, Albania, Grecia. Specialiștii români care numesc populația de origine romanică cu acest termen sunt consecvenți modalității în care bizantinii și slavii sudici au denumit populația autohtonă. Nu considerăm a fi o greșeală, atâta timp cât este recunoscută comuniunea de neam și limbă cu populația românească de la nordul Dunării. Populația *românească* de pe țărmul Dalmației și din Peninsula Istria este cunoscută în istoriografia românească sub numele de *istroromâni*, iar în documentele vremii apare și sub numele de *morlaci*. Când Republica Venețiană s-a instalat pe coasta dalmatină, s-a generalizat denumirea de morovlah, morlac sau murlac pentru vlahi [2, p.6]. Sub acest nume apare aici populația vlahă așezată în apropierea orașelor Spalato, Trau, Sebenico, Zara ori în vecinătatea insulelor Cruzola, Arbe, Pag. De-a lungul timpului istoricii și lingviștii au încercat să explice sensul și originea numelui de morovlah sau de vlah negru [3]. Fără îndoială, aveam de-a face cu o populație de origine romanică [4, p.275], iar morlacii și istroromânii trebuie considerați drept punct extrem al mișcării care a plecat din regiunea Moravei, ținând direcția mai întâi spre apus, apoi spre nord [5, p.169]. Documentele emise de cancelaria Veneției, îndeosebi în secolele XV-XVII, surprind într-o primă etapă deplasarea morlacilor din Croația către așezările de pe țărmul dalmatin [6, p.14; 2, p.6; 7, p.103]. Analizând istoriografia consacrată istoriei morlacilor, observăm că adeseori apare un anumit moment când numele de morlac începe să definească o populație mixtă. Eveni-

mentele care au avut loc pe teritoriul dalmat al „imperului” venețian în timpul secolului al XVI-lea au creat contextul potrivit pentru ca morlacii să devină un grup social distinct în cadrul lui *Stato da Mar*. Cele mai importante trei conflicte dintre Veneția și otomani (războiul din 1499-1503, războiul din 1537-1540 și războiul din Cipru, 1570-1573) au afectat în mod direct condițiile de viață de pe zona de frontieră a Dalmației.

Amestecul de populații din această regiune de graniță a fost o consecință naturală, deoarece administrația centrală era dincolo de (Marea) Adriatică, în vreme ce amenințarea otomană se afla în imediată vecinătate [8, p.63]. Astfel, vlahii au devenit morlaci mai ales pentru că „*il termine «morlacco» è la versione veneziana per definire una popolazione della penisola balcanica che ebbe un importante ruolo nelle vicende belliche e nella vita lungo la frontiera tra l'Impero Ottomano, la Repubblica di Venezia e l'Impero Asburgico*” („numele de «morlacco» este denumirea venețiană pentru populația Peninsulei Balcanice care a jucat un rol important în războaiele și viața de la granița dintre Imperiul Otoman, Republica Venețiană și Imperiul Habsburgic”) [9, p.631; 8, p.63]. Pentru venețieni, morlacii reprezentau populația care trăia în afara orașului, care se ocupa cu activități pastorale specifice (creșterea oilor etc.), creșterea animalelor și practicarea comerțului cu Balcanii interiori [8, p.63]. Îndeosebi, în secolul al XVI-lea morlacii s-au stabilit în Dalmația datorită numeroaselor conflicte militare dintre turci, venețieni și habsburgi [8, p.63]. Principala lor ocupație era creșterea animalelor, asociată cu activități comerciale, iar prin poziția de popor de frontieră morlacii aveau și atribuții militare [8, p.63]. Morlacii participă într-un număr foarte mare la conflictele militare pe care Veneția le purta cu Imperiul Otoman. Se pare că în secolul al XVII-lea morlacii așezați în Dalmația își pierduseră deja limba și identitatea, fiind asimilați de populațiile majoritare cu care au conviețuit și fiind receptați de venețieni ca fiind vorbitori de limbă slavă, chiar dacă savanții identificau în limba vorbită de vlahi numeroase cuvinte de origine latină [6, p.14; 7, p.106].

Cine este autorul memoriului și ce informații avem despre acesta? Ne punem această întrebare datorită relației dintre formația intelectuală, funcțiile ocupate și gradul de veridicitate al informațiilor din memoriu. Așa cum apare și în titlul documentului, numele celui care a redactat memoriul este colonelul Antoine Zulatti. Până în momentul de față nu am reușit să obținem decât puține date despre autorul memoriului. Informațiile despre biografia lui Antoine Zulatti din memoriu sunt reduse și dispartate. Totuși, analizate cu atenție, cele câteva date biografice reușesc să contureze o imagine relativ unitară despre autorul nostru. Antoine Zulatti este, potrivit propriilor informații, ofițer superior de origine morlacă care a servit interesele Republicii Venețiene, la Zara și Obbrovazo, ale Imperiului Habsburgic și, de curând, ale Franței, timp de aproape două decenii. Prin tratatul de la Campoformio, din 17 octombrie 1797, împăratul Austriei a cedat Țările de Jos, dar a primit în compensație Veneția, insulele venețiene din Adriatică, Istria și Dalmația [10, p.259; 11, p.524]. Sigur, perioada lungă petrecută printre conaționali săi, în serviciul țării sus-amintite, ne obligă să privim cu maximă atenție informațiile despre morlaci.

O altă întrebare la care trebuie să răspundem este de a stabili rațiunile care l-au determinat pe colonelul Zulatti să elaboreze memoriul din anul 1806. Considerăm că pot fi identificate mai multe posibile motive. Trecerea Dalmației, alături de Veneția și Istria, sub autoritatea Franței, în urma păcii de la Presburg, din 26 decembrie 1805, este o realitate pe care trebuie să o avem în vedere [11, p.535]. În partea introductivă a memoriului autorul precizează că era interesat să semnaleze noilor stăpâni prezența morlacilor în Dalmația. Redactarea și punerea la dispoziția cuceritorilor a memoriului îi oferea ofițerului șansa de a obține o situație avantajoasă în noua realitate politică. Ofițer de carieră, Zulatti își structurează discursul pe imaginea pozitivă de care ar fi beneficiat Napoleon printre morlaci. Fidelitatea și credința morlacilor reprezentau beneficiul suprem pe care acest mic neam putea să-l ofere Franței. Dincolo de acest discurs de tip romantic, există și un interes sincer din partea lui Antoine Zulatti pentru îmbunătățirea condiției sociale, economice, politice, culturale și morale a morlacilor. Formația sa de militar, o anumită rigoare, spiritul de ordine, apartenența la o lojă masonică, care promova grija față de condiția supușilor, ca o garanție a prosperității locuitorilor și a statului, îl face să caute permanent soluții pentru îmbunătățirea statutului morlacilor. Faptul că Zulatti este morlac la origine poate să explice interesul și dorința sinceră pentru propășirea propriei națiuni.

Avem de-a face cu un memoriu complex, Zulatti fiind bun cunoscător al realităților din Dalmația, îndeosebi al celor din districtul Obbrovazo. Colonelul este interesat de moravurile, de comportamentul, de sărbătorile, de obiceiurile, tradițiile, de relația dintre comunitate și stat. Dar, îndeosebi, Antoine Zulatti este interesat de schimbarea manierei în care statul își protejează cetățenii, de schimbarea atitudinii morlacilor față de puterea politică și de modernizarea societății – condiție pentru îmbunătățirea situației economice și culturale a acestei națiuni.

Despre reforma și regulamentul morlacilor

Convins că această situație trebuie îmbunătățită, Zulatti propune o serie de măsuri pentru ameliorarea condiției sociale, economice și culturale a morlacilor. În acest sens, ofițerul trece de la simpla constatare a atitudinilor, comportamentului și a realităților la care este supus morlacul către găsirea și impunerea unor soluții rapide și eficiente. Tot ceea ce el considera că a fost impus și a avut consecințe benefice pentru morlaci în provincia Obbrovazo, pe care a condus-o, ar trebui extins pentru toate așezările locuite de morlaci din Dalmația. În consecință, ofițerul ia ca punct de plecare experiența personală în raport cu morlaci, dar ține cont și de atitudinea favorabilă și de compasiune pe care o parte a elitei politice și intelectuale a vremii o avea în privința populațiilor asuprite și considerate a fi barbare și sălbatice. Concluzia era că prin puterea exemplului și printr-o politică corectă a statului aceste comunități puteau să trăiască mai bine, iar statul avea și el de câștigat: „E sigur că dacă morlaci vor fi scutiți de povara darurilor, de cea a violenței și de cheltuielile nedrepte pe care sunt obligați să le facă, am putea spune că i-am copleșit cu binefaceri și bunăstare. Iubirea pe care o port morlacilor dragi inimii mele după ce am trăit printre ei mai mulți ani m-a determinat să dezvălui greșelile lor și, în același timp nenorocirile de care suferă, pentru a rupe vălul menit să le ascundă pentru a mări dezordinea, datorată voinței unor interese particulare: am încercat măcar să le arăt adevăratele posibilități. Această mare mulțime, asupra căreia cad toate nenorocirile, va fi distrusă. M-aș bucura foarte mult dacă ceea ce am pus, din fericire, în practică timp de cei șase ani, cât a durat conducerea mea în Obbrovazo, ocupându-mă de afacerile politice de frontieră și neavând timp să acționez în interiorul departamentului, ar putea fi folositor și ar face lumină asupra regulilor și observațiilor ce ar trebui aplicate și răspândite în Dalmația“ [1, p.12].

În acest sens, ofițerul propune noilor autorități o adevărată reformare a societății morlace, dar și a sistemului administrativ din provincie. Reformarea era dublată de impunerea unui regulament de organizare și de administrare eficientă a provinciei. Constatarea pornea de la faptul că sistemul actual de administrare nu mai era valabil și nici în acord cu realitățile unui stat modern: „Oricum ne-am gândi să-i organizăm pe morlaci, este sigur că sistemul actual nu numai că are cele mai mari defecte, dar este chiar contrar a tot ceea ce le-ar putea face bine, deoarece sistemul nu le este impus de către ofițeri militari de care le place să fie comandați și îndrumați“ [1, p.13]. Cauza slabei funcționări a actualei administrații a Dalmației nu era organizarea în sine, ci corupția funcționarilor [1, p.14]. Ofițerul propune ca la baza noii organizări să stea câteva principii moderne pentru epocă și în acord cu interesele statului și ale cetățenilor, anume: ideea de stat suveran modern și de fericire a cetățenilor prin justiție, onestitate și educație [1, p.13].

Pornind de la aceste principii de tip iluminist, Zulatti recomanda reorganizarea administrativă a Dalmației și renunțarea la actualul sistem administrativ și juridic: „Ei sunt supuși autorităților locale, judecătorilor de pace, coloneilor și serdarilor teritoriali; însă această organizare nu e făcută pentru binele lor. Autoritățile apără metodele codului, care cere imperios un avocat și o anumită cheltuială; judecătorii de pace sunt, de obicei, niște persoane ignorante interesate, care se folosesc în mod prost de puterea lor, depind de Cancelarul lor și nu au niciodată încrederea sau stima morlacilor. Coloneii și serdarii sunt în mic număr, având în vedere extinderea departamentelor provinciei, ei nu sunt de ajuns, sarcinile lor nu sunt bine definite, sunt prost plătiți, și astfel pot fi supuși capriciilor întotdeauna periculoase unei bune administrații“ [1, p.15]. Baza reformei provinciei urma să fie realizată prin intermediul militarilor, considerați ca fiind singurii care se bucurau de aprecierea morlacilor [1, p.15]. În consecință, Zulatti propune noilor stăpâni ca Dalmația să fie împărțită în două departamente, iar departamentele, la rândul lor, în districte. În fruntea Dalmației urma să fie numit un guvernator, la conducerea departamentelor un superintendent general cu rangul de general de brigadă, iar districtul să fie coordonat de un căpitan care urma să conducă și statul major al unui batalion sau regiment. În provincia Dalmația ar trebui să fie prezenți între 3 000 și 4 000 de funcționari. În fruntea departamentelor trebuia să se creeze o structură nouă, un Stat major departamental alcătuit din cinci ofițeri. Statul major, împreună cu comisarii civili trebuiau să administreze „dreptatea în problemele civile și penale, economia publică, problemele legate de sănătate și poliția internă și celelalte ramuri de pe teritoriile sale...” [1, p.15-16]. Scopul administrației centrale era de a servi interesul regelui în provincie, de a administra și supraveghea instituțiile publice, drumurile, podurile, minele, apele, administrarea pășunilor regale, iar rolul soldaților era de a proteja și administra populația Dalmației [1, p.15].

Principiile după care trebuia organizată și administrată provincia trebuia să țină seama în mod expres de specificitatea și de tradițiile locuitorilor. În acest sens, Zulatti, bazat pe propria sa experiență, scria urmă-

toarele: „Aș putea zice cu sinceritate că nu este chiar atât de dificil să schimbi inerția morlacilor atunci când se încred în dezinteresul și imparțialitatea celui care se implică doar pentru a le oferi pacea. Trebuie să înțelegem că această națiune e destinată să fie condusă cu onestitate, fără a-i da vreodată motive de suspiciune care s-o facă să se teamă sau să se întrebe dacă e ceva de ascuns. Pe de altă parte, morlacii sunt predispuși să scuture frâiele și să se revolte atunci când sunt provocați“ [1, p.15-16]. În consecință, în administrație și în justiție funcționarii ar trebui să aibă în vedere sugestiile și recomandările lui Zulatti: „Morlacii sunt o națiune săracă și aproape barbară, așadar, se ceartă mereu din nimic, de aceea ei pot fi convinși ușor să se împace” [1, p.19]. Astfel, morlacii urmau să aibă ca obligație în muncă un număr fix de zile pe an (anume – 40) și posibilitatea de a contesta la centrele departamentale sau, prin viu grai, ofițerului din district.

În privința justiției, principiul care ar trebui să guverneze ar fi ca în primă instanță comandantii să poată lua decizii în funcție de obiceiurile și tradițiile națiunii morlace, iar pe măsură ce faptele sunt mai grave și instanțele de judecată trebuiau să fie altele. Astfel, „în cazul asasinatelor, în cazul omuciderilor și al tuturor infracțiunilor considerate îngrozitoare și atroce, consider că procesul și judecata pot fi încredințate Statului major al centrelor de departament, iar pedeapsa să fie dată de către guvernator, de către delegatul acestuia sau de către Tribunalul de la Zara care va fi numit în acest scop” [1, p.21]. Astfel, judecata trebuia să fie corectă, în acord cu obiceiurile și tradițiile morlacilor, iar cei nemulțumiți să aibă dreptul la recurs, infracțiunile minore să fie puse în practică prin pedepse coercitive, dar nu umilitoare, și în detrimentul aplicării unor amenzi care să afecteze viața de zi cu zi a familiei de morlaci. Alte propuneri ale ofițerului Zulatti sunt de ordin economic și vizează îmbunătățirea situației economice a morlacilor. În consecință, trebuiau întreprinși pași atât în privința profesionalizării corpului de ofițeri și de subofițeri, cât și a sporirii atenției pentru comunitățile de morlaci.

Cum una dintre problemele cu care se confruntau comunitățile era cea legată de asigurarea alimentației și evitarea perioadelor de foamete, se impunea o mai mare grijă a ofițerilor față de nevoile comunităților de morlaci, evaluarea periodică a situației economice a națiunii morlace, îndeosebi la finalul lunilor de iarnă și începutul celor de primăvară. Tocmai cunoscând psihologia morlacilor ofițerul propune o implicare mult mai activă a administrației franceze pentru evitarea situațiilor excepționale cauzate de foamete. Măsurile propuse de Zulatti erau numeroase și vizau implicarea autorităților statului: „Trebuie să înțelegem că, prin natura lor, morlacii sunt foarte puțin economi, își risipesc produsele și veniturile în mai puțin de o lună; de aceea nu trebuie să-i lăsăm la conducerea gospodăriei lor, obligând șefii de familie ca în fiecare an, după recoltă, să declare căpitanilor cantitatea de grâne și alte tipuri de produse. Atunci când, prin mijloacele pe care le-am amintit, vom putea vedea cantitatea și calitatea terenurilor în proprietatea familiilor și, în conformitate cu vremea și cu recolta de fructe, vom putea calcula întotdeauna dacă declarațiile sunt adevărate, în cazul în care s-a mințit, vom face tot ceea ce ne vor permite prudența și împrejurările. După acest inventar, vom putea observa dintr-o clipire dacă grânele și celelalte produse le vor fi de ajuns morlacilor până la noua recoltă, având mereu în vedere numărul familiilor și al populației. Vom ști dacă vor exista mai multe produse sau dacă va mai fi nevoie de unele, pentru a aranja vânzarea lor, în primul caz, ori stabili, în cel de-al doilea, cantitatea necesară și răsplata necesară. Atunci trebuie să interzicem tuturor capilor de familie să vândă grâu fără o permisiune scrisă și semnată de către căpitanul lor. Aceștia vor primi acest bilet atunci când căpitanul își va putea da seama că în cursul anului familia respectivă va avea cele necesare, precum și cantitatea de care are nevoie pentru semănat, deoarece atunci când îi lipsesc semințele morlacul abandonează terenurile cauzând pierderi mari nu numai lui însuși, ci și dijmei regale și circulației grânelor, care este atât de necesară. După ce strâng declarațiile și evaluează situația economică a familiilor care le-au fost încredințate, căpitanii sunt obligați să le transmită șefilor de departament care, în caz de nevoie, vor comunica urgent guvernatorului pentru a le aproviziona cu ceea ce este necesar. Trebuie să mărturisesc că bietul morlac se consideră suficient de bogat atunci când are pâine pentru tot anul, deoarece el nu caută decât să supraviețuiască. Pe de altă parte, cheltuitor cum e, morlacul riscă adesea să moară în lipsă de pâine și își expune familia celor mai crâncene pericole. Pentru a-l feri de această extremă, cred că e ușor de observat cât este de necesară folosirea tuturor mijloacelor mai sigure pentru a aranja treburile gospodăriei sale și, în același timp, cultivarea pământurilor sale. Este cert că dacă este abandonat dezordinii actuale care îl copleșește, morlacul se îndreaptă spre ruina sa totală” [1, p.23]. Situația dificilă pornea de la o anumită lipsă de prevedere a morlacilor, în special datorită unei atitudini de comportament care îl făcea adesea pe morlac să cheltuie mai mult decât producea, față de eventualele probleme care puteau să apară și să genereze foamete. Această naivitate cu care este creditată populația morlacă este cel puțin suspectă. Credem că mai degrabă era vorba de o lipsă de pământ, o produc-

tivitate scăzută, de lipsa modernizării în lucrarea pământului și un anumit dezinteres al comunității pentru creșterea productivității și de introducerea de culturi și tehnici noi de lucru pentru a spori randamentul pământului. Prin comparație, studiile numeroase publicate despre lumea rurală românească din Transilvania, aflată sub autoritatea Curții Vieneze, putere care a procedat identic, ne sugerează că ultimii factori amintiți de noi ar fi mai plauzibili decât risipa adusă în discuție privind factorii principali.

Autorul este dispus chiar să-i oblige pe ofițeri să se instruiască pentru a-i învăța pe morlaci să-și cultive cu maximă eficiență pământurile. Chiar dacă ar fi existat și posibilitatea de alte mijloace, nu putem să nu salutăm grija și implicarea sa în bunăstarea morlacilor. Introducerea unor culturi noi (spre exemplu, cartofii), dezvoltarea unor ocupații existente, ca albinăritul, pescuitul și pomicultura, le-ar oferi morlacilor resurse suplimentare și o mai mare diversitate în alimentația zilnică etc. [1, p.22-27]. În condițiile în care păstoritul era totuși ocupația de bază a morlacilor, ofițerul acordă o atenție specială creșterii animalelor mari și mici, în special a oilor. El face o serie de recomandări practice: de la creșterea spațiului alocat pășunatului la găsirea unor soluții pentru siguranța păstorilor aflați în transumanță în provinciile Imperiului Otoman și la posibilitatea de a-și putea comercializa mai ușor produsele din carne și lapte. De asemenea, îi îndeamnă să-și protejeze animalele, în special oile, de iernile grele prin asigurarea furajelor uscate, de a asigura trecerea în mai bune condiții a morlacilor cu turmele în Imperiul Otoman, unde se plătea o sumă mică pentru pășunat [1, p.25-26].

Însă, o atenție specială o acordă educației comunității morlacilor: „Nimeni nu are nevoie de educație mai mult decât morlacul. Pot chiar să spun că, dacă reușim în această privință, ceea ce nu este totuși foarte dificil, morlacul ar fi cel mai bun dintre oameni fie ca șef de familie, fie ca bun patriot și, în sfârșit, ca soldat curajos și disciplinat“ [1, p.27]. Era și firesc ca ofițerul să aibă în vedere creșterea nivelului de educație printre morlaci. Adepții curentului iluminist, promotorii politicilor reformiste din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea considerau educația, alături de situația economică, printre elementele fundamentale avute în vedere de politicile reformatoare. Un stat era puternic și suveranul era iubit atunci când cetățenii săi aveau prosperitate, își puteau plăti obligațiile și servi suveranul, erau instruiți și aveau șanse de promovare. Educația propusă de ofițer trebuia să vizeze două direcții, anume: în primul rând, eliminarea superstițiilor, a corupției și a libertinajului, iar, în al doilea rând, educarea copiilor și a tinerilor. În cazul primului palier, autorul îi identifică pe preoți ca fiind principalii promotori ai unei educații negative pentru morlaci: „Nu pot să nu vorbesc aici despre sistemul actual al preoților care este culmea prejudecăților și a prostiilor. Experiența domnului Kreglianovicz vorbește mult despre acest subiect în mai sus amintita disertație; iar eu adaug faptul că acești preoți în loc să-i îndrume pe morlaci prin exemplul lor și predicile lor pe drumul spre perfecțiune, din contră, prin viciile, desfrâul, libertinajul lor, în fine, prin felul în care fac binecuvântările și alte lucruri sfinte care sunt foarte respectate de către morlaci, îi afundă în abisul păcatelor, nelegiuirilor și ororilor; motivul e limpede, deoarece morlaci văd în persoana preotului pe omul lui Dumnezeu. Astfel, atunci când ei văd că preotul însuși este un șarlatan nerușinat, morlaci cred că au dreptul să ducă o viață asemănătoare și chiar mai rea, deoarece ei nu sunt sacerdoții lui Cristos. Nu vreau să spun că toți preoții sunt atât de demni de dispreț, îi respect pe cei buni; dar în general sunt așa cum tocmai i-am descris și trebuia să spun toate acestea savantului organizator pentru ca acesta să le poată lua în considerare și să ia decizii ajutate ferm de către puterea ecleziastică“ [1, p.27]. În al doilea rând, ofițerul are în vedere organizarea unui învățământ pentru copiii morlacilor: „Pentru a stârpi dintr-o lovitură aceste nenorociri, aș vrea ca sub controlul și supravegherea Statului major să se stabilească în fiecare centru de departament școli pentru educarea copiilor morlacilor“ [1, p.29]. Cu alte cuvinte, ofițerul propune, pe de o parte, eliminarea superstițiilor la populația adultă, iar, pe de altă parte, urmărește să-i pregătească și să-i educe pe copii pentru a le crește șansele de izbândă în viață. Deși nu întrevide organizarea unei rețele școlare, autorul face apel la ajutorul călugărilor minoriți, iar în cazul adulților – la ofițerii din centrele departamentale și din localitățile mai însemnate: „Educarea lor se va putea face prin maxime religioase, prin deprinderi, citire și scriere în limba lor și în italiană, cu elemente de aritmetică, agricultură și păstorit. De asemenea, aș vrea ca o dată pe săptămână acești copii să fie instruiți de către ofițerul împuternicit în exerciții militare, iar cei care se descurcă bine să fie mereu recompensați“ [1, p.29].

Recomandă oficialilor și îndeosebi ofițerilor să trateze cu maximă atenție raporturile cu morlaci, să le respecte obiceiurile, să nu-i umilească și înjosească, fapt care poate să ducă la revolte, la răzbunări, la nemulțumiri. El chiar dă și câteva exemple, anume: practica larg răspândită printre ofițeri de a le smulge barba și mustățile morlacilor care nu respectau legea: „Mă supără să spun că ei cred că îi pot înfricoșa pe morlaci atunci când îi primesc cu asprime, cu dispreț și când pronunță împotriva lor cuvintele cele mai îngrozitoare. Unii ofițeri teritoriali le smulg mustățile, lucru atât de rușinos pentru morlaci, încât sunt cuprinși de deznădejde,

turbează de mânie și devin și mai cruzi și porniți contra binelui. Nu am schițat acest mic tablou fără un anume scop. Putem înțelege că toate nenorocirile par adunate împotriva acestei nenorocite rase de oameni care ar merita, dimpotrivă, să fie priviți altfel" [1, p.28]. Apoi, morlacii sunt umiliți și prin prestarea celor mai nedemne munci, în special de a transporta reziduurile din orașele mari. Un mai mare tact în ceea ce privește tratarea unor probleme delicate și respectarea cuvântului dat într-o înțelegere. O mai mare grijă a oficialilor în privința îndemnării morlacilor de a-și lucra mai eficient pământul, de a introduce culturi noi pe spații mai mari, cazul cartofului, de a-și proteja animalele, în special oile, de iernile grele prin asigurarea furajelor uscate, de a se ocupa de apicultură, de a asigura trecerea în mai bune condiții a morlacilor cu turmele în Imperiul Otoman, unde se plătea o sumă modică pentru pășunat [1, p.25-26]. De asemenea, morlacul să fie educat și să i se insuflă ideea de patrie, de monarh („În afară de aceasta, dacă în mijlocul sărbătorii în toate centrele de departament va fi înălțat un drapel regal pentru a fi păstrat ca un zălog sfânt al iubirii față de cel mai mare monarh din lumea eroilor din secolul Împăratului și regelui Napoleon I cel Mare, vă asigur că acesta ar fi un adevărat mijloc de a captiva inimile morlacilor și a le anima spiritele" [1, p.34]), de a respecta legile, de a fi onest și de a nu fura. Înrolarea morlacilor în armata franceză („Pot să vă asigur din experiență că morlacii sunt capabili să slujească cu folos în infanterie, cavalerie, dar și în artileria de campanie, dar nu trebuie folosiți pe nave mici pe mare, deoarece morlacii sunt un popor obișnuit să trăiască în aer liber, să bea din izvoare îndepărtate de marea pe care abia o văd de la înălțimea munților lor sau când ajung în orașele de pe litoral; în consecință, ei nu sunt născuți pentru a fi marinari. Cei care se găsesc pe litoralul Dalmației, insularii și locuitorii din recufuri pot foarte bine să slujească în marină, fiind foarte puțini în serviciul terestru, deoarece caracterul unora și al altora e diferit, datorită naturii diferite a climatului și a educației primite. Până acum s-a procedat rău înrolând morlacii în serviciul militar în mod egal" [1, p.30-31]), dar, ținând cont de specificul locului de unde proveneau morlacii, o grijă sporită în consumarea rezervelor de cereale pentru a fi preîntâmpinată foamea, eliminarea intermediarilor și a celor care profită de momentele grele prin care trece comunitatea, dar și multe alte îndemnuri pentru noua conducere a Dalmației. Nu în ultimă instanță, ofițerul recomandă o mai mare grijă a ofițerilor față de comunitățile de morlaci pentru a le cunoaște din timp problemele și pentru a le rezolva cât mai repede, în special prin înființarea demnității de superintendent general în departamentele de graniță [1, p.28]. Rolul acestora era foarte important pentru siguranța locuitorilor și pentru prosperitatea statului: „Consider că ar trebui să le fie încredințate afacerile politice de frontieră din departamentele lor. Cred că ei trebuie obligați să-și revadă o dată pe an departamentele pentru a corecta tot ce ar putea găsi în contradicție cu spiritul Regulamentului, după care să trimită Guvernatorului un raport despre tot ce e legat de serviciul suveran și bunăstarea populației care le-au fost încredințate lor. Vor putea observa tot ce poate fi pus în acord cu progresul industriei naționale, a agriculturii, deoarece informațiile dobândite la fața locului asigură compensațiile și au efecte bune. În această privință, ei nu vor refuza niciodată să-i primească pe morlaci, primindu-i mereu cu blândețe, ascultându-le plângerile și nevoile pentru a-i ajuta și a-i salva. Vor urmări să rezolve cu iscusință toate problemele morlacilor și să le ducă la bun sfârșit. Dacă în teritoriul s-ar afla tâlhari, generalii îi vor îndemna pe morlaci și pe subalternii lor să-i urmărească pentru a-i prinde" [1, p.33].

Toate aceste propuneri aveau menirea de a crește prosperitatea locuitorilor, de a-i transforma în cetățeni demni și respectați ai Imperiului Francez: „Trebuie să tratăm cu loialitate această națiune, care e diferită de ceilalți locuitori ai Dalmației atât prin obiceiuri și îmbrăcăminte, cât și prin limba sa. Trebuie să dăm dovadă de mână forte, dar să nu o folosim, să instruiem însă păstrând ordinea și aplicând uniform pedepsele și recompensele. Doar atunci morlacii, crescuți prin grija tutorilor lor, adică a ofițerilor, nu vor mai avea de îndurat suferința familiilor lor din cauza intrigilor de palat și a avocațiilor, toate problemele lor vor dispărea în mare și, astfel, se vor împlini intențiile mele de a-i vedea fericiți și rezultatele dorite. Astfel, se vor sfârși extorsionile, capriciile arbitrare și celelalte necazuri ale morlacilor" [1, p.35]. În acest sens și morlacii își vor trata noii stăpâni cu respect și având considerația acordată celor care i-au ajutat.

Concluzii

Avem de-a face cu o frescă a realităților societății morlace, aflată în stadiul pierderii identității lingvistice, dar foarte conservativă în ceea ce privește obiceiurile, tradițiile, sărbătorile.

Sugestiile colonelului Antoine Zulatti pentru îmbunătățirea condiției economice, sociale și culturale a morlacilor se încadrează într-un context general specific națiunilor din Europa Centrală și din Balcani, națiuni care s-au aflat mult timp sub dominația unor imperii, îndeosebi a Imperiului Otoman, care s-au mărginit la a exploata și nu au făcut reforme pentru îmbunătățirea condiției popoarelor dominate. Sigur, observațiile și

sugestiile propuse de ofițer sunt în marea lor majoritate juste și în spiritul vremii. Nu toate se puteau aplica și nu în toate Zulatti avea dreptate.

Spre exemplu, nu credem că sistemul juridic propus de Zulatti ar fi fost mai eficient decât cel impus de Habsburgi, în perioada în care au dominat Dalmația. Sistemul imperialilor era unul modern și în spiritul vremurilor; problema era cu funcționarii care îl slujeau. În consecință, nu trebuia schimbat sistemul juridic, ci doar schimbați și eliminați funcționarii corupți. De asemenea, deși invocă necesitatea educației și rolul acesteia în modelarea caracterelor națiunii morlace, Zulatti propune un sistem simplu, aproape primitiv, prin care să fie realizată instruirea lor.

În schimb, propunerile sale sunt mult mai pragmatice în privința dezvoltării economice, a implicării morlacilor în armată și în privința impunerii unor măsuri în concordanță cu tradițiile și mentalitatea acestei națiuni. Chiar dacă Zulatti avea și rațiuni personale în privința memoriului redactat, sunt de apreciat observațiile realizate în urma experienței personale, precum și numeroasele sugestii făcute pentru îmbunătățirea condiției economice, sociale și culturale a acestei comunități. Ele vin în urma experienței personale și a formației și implicării sale în masonerie și din dorința de a moderniza și îmbunătăți condiția acestei comunități de origine romanică.

Referințe:

1. Mémoire du Colonel des Dalmates Monsieur Zulatti sur la Réforme et Règlement des Morlaques dans la Province de Dalmatie [Memoriu al domnului Zulatti, colonel al Dalmaților, despre reforma și regulamentul morlacilor din provincia Dalmației]. 15.03.1806. Text francez original. În: *Service historique de l'armée de Terre*, Château de Vincennes, fond Turquie d'Europe, 1M 31/1591. 39 p.
2. PIPPIDI, A. *Hommes et idées du sud-est européen à l'aube de l'âge moderne*. București-Paris: Editura Academiei /Ed. du C.N.R.S., 1980. 372 p. ISBN 2222025842
3. COSMA, E. Vlahii negri. Silviu Dragomir despre identitatea morlacilor. În: *Silviu Dragomir – 120 ani de la naștere*. Coordonatori: Ioan-Aurel Pop și Sorin Șipoș. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2011, p.107-128.
4. LUCII, I. *Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae*, libri sex. Vindobonae, 1666. [Accesat: 10.02.2016] Disponibil: https://archive.org/details/bub_gb_jvZ36KCbQV8C
5. DRAGOMIR, S. *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*. Cuvânt înainte: Ioan-Aurel Pop. Studiu introductiv: Sorin Șipoș. Cluj-Napoca: Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2012. 289 p. ISBN 978-973-7784-74-2
6. DRAGOMIR, S. *Originea coloniilor române din Istria*. București: Cultura Națională, 1924. 20 p.
7. POUMARÈDE, G. Affrontements, contacts et échanges dans le Balkans aux XVIe et XVIIe siècles: le cas de la province vénétienne de Dalmatie et d'Albanie. In: *Points de vue sur les Balkans de l'Antiquité à nos jours*. Sous la direction de Jean-Luc Lamboley. Grenoble, 2002, p.93-130.
8. CACIUR, S.-D. *The Morlacs from Sibenik's Territory in Reports of the Venetian Officials in the 16th Century*. [Accesat: 15.02.2016] Disponibil: <http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/file/07%20caciur,%20dana-engleza.pdf>
9. STEFINI, T. Irregolarità e rapporti di forza nella Dalmazia del Cinquecento. In: *Studi Veneziani*, 2010, no.59, p.625-652.
10. *Storia d'Italia. Volume terzo. Della pace di Aquisgrana all'avvento di Camillo Cavour*. A cura di Nino Valeri. Torino, 1969.
11. ZORZI, A. *Histoire de Venise. La République du Lion* / Traduit de l'italien par Jacques Roque. Perrin: Tempus Perrin, 2005. 640 p. ISBN-10 : 2262023247

Prezentat la 10.02.2017